

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД «ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШИНСЬКОГО»

КОМПАНІЙ ОЛЕНА ВІКТОРІВНА

УДК 371.3:811.161.2:373.3

**РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ НАСТУПНОСТІ У ФОРМУВАННІ
ТЕКСТОТВОРЧИХ УМІНЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА
ЗАВЕРШАЛЬНОМУ ЕТАПІ ПОЧАТКОВОЇ МОВНОЇ ОСВІТИ**

13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова)

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Одеса – 2021

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Комунальному вищому навчальному закладі «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України
Голобородько Євдокія Петрівна,
Комунальний вищий навчальний заклад «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради, професор кафедри педагогіки й менеджменту освіти.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Луцан Надія Іванівна,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», завідувач кафедри фахових методик і технологій початкової освіти;

доктор педагогічних наук, доцент
Сіранчук Наталія Миколаївна,
тимчасово не працює;

доктор педагогічних наук
Грона Наталія Вікторівна,
Прилуцький гуманітарно-педагогічний коледж імені І. Франка, голова циклової комісії викладачів української мови і літератури.

Захист відбудеться «13» травня 2021 року о 10 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.01 Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65029, м. Одеса, вул. Ніщинського, 1.

З дисертацією можна ознайомитися на офіційному сайті та в бібліотеці Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36.

Автореферат розіслано «13» квітня 2021 року.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

І. А. Княжева

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Нова парадигма філософії освіти України XXI ст. вимагає перегляду і модернізації чинних стандартів освіти на всіх її ланках. У концепції реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» (2016 р.) передбачено підвищення якості освіти, зупинення негативних тенденцій, перетворення української школи на важіль соціальної рівності та згуртованості. У цьому вимірі особливої значущості набули зміни, що вже реалізуються в початковій ланці освіти, які передбачають створення принципово нового освітнього середовища, спрямованого на індивідуалізацію навчання, у процесі якого дитина одержує задоволення, відчуває себе успішною.

Самоцінність початкової освіти визначається ще й тим, що вона є проміжною ланкою в системі неперервної освіти, яка, з одного боку, звернена до закладу дошкільної освіти (її первинної, вихідної ланки), а з іншого – до середньої школи. Отже, одним із важливих завдань початкової освіти є забезпечення наступності в процесі переходу від однієї ланки до іншої. Новим Державним стандартом початкової освіти і типовими освітніми програмами передбачено формування базових освітніх компетентностей, зокрема комунікативної і текстотворчої, виховання мовної особистості учня, здатного до культури мовленнєвого спілкування, аналізу та створення різних видів мовних текстів. Такий підхід орієнтує майбутнього вчителя на формування в учнів початкової школи текстотворчих умінь, що передбачають засвоєння мови на всіх її рівнях (фонетичному, морфологічному, синтаксичному, мовленнєвому).

У науковому фонді в контексті досліджень (З. Бакум, Н. Бібік, М. Вашуленка, М. Жинкіна, А. Загнітка, Л. Калмикової, О. Леонтєва, З. Тураєвої та ін.) розкрито питання породження, сприймання і розуміння тексту; у працях Л. Варзацької, О. Глазової, Л. Порядченко, М. Наумчук, В. Собко студійовано методику навчання різних типів мовлення дітей молодшого шкільного віку; у наукових розвідках (О. Божко, Ф. Буслаєва, Є. Голобородько, О. Горошкіної, С. Карамана, М. Пентилюк, О. Хорошковської, Г. Шелехової та ін.) окреслено основні методичні прийоми роботи з текстом; у дослідженнях сучасних методистів (В. Бадер, А. Богущ, М. Вашуленка, Н. Гавриш, О. Лобчук та ін.) доведено доцільність і можливість практичного ознайомлення молодших школярів з елементами теорії лінгвістики тексту (текст, тема, основна думка, структура, типи текстів, стилі, засоби зв'язку речень) і формування на цій основі текстотворчих умінь.

Окремі аспекти текстотворення відображено в працях дошкільної лінгводидактики (А. Богущ, Н. Гавриш, К. Крутій, Н. Луцан та ін.), початкової та середньої освіти (М. Вашуленка, О. Глазової, Н. Голуб, М. Греб, Н. Грони, М. Пентилюк, Н. Сіранчук, Н. Скрипченко, В. Собко, В. Статівки та ін.). Ученими розглянуто різні варіативні методики формування усного і писемного,

діалогічного і монологічного мовлення, прийоми роботи з текстом тощо.

У дисертаційних дослідженнях здійснено аналіз взаємозв'язку усного і писемного мовлення в процесі навчання молодших школярів (В. Бадер), навчання монологічного мовлення учнів середньої школи (Л. Попова), писемного мовлення учнів 4(3) класів на уроках української мови в школах з російською мовою навчання (О. Павлик), подано систему роботи з розвитку зв'язного мовлення на уроках рідної мови в середній школі (Г. Шелехова), формування в молодших школярів початкових умінь складати твори-міркування (І. Головка), навчання дітей старшого дошкільного віку складати розповіді-роздуми (А. Омеляненко), розкрито засади навчання риторики в закладах вищої освіти (Н. Голуб), описано методiku формування риторичної компетентності учнів основної школи в процесі навчання української мови (В. Ницета) тощо.

Віддаючи належну наукову цінність означених досліджень з розвитку мовленнєвих, комунікативних умінь особистості, водночас зазначимо, що в мовній практиці початкової і середньої школи процес формування текстотворчих умінь не завжди орієнтується на лінгводидактичні засади мовленнєвого розвитку школярів у попередніх класах. У результаті руйнується послідовний зв'язок, не реалізується принцип наступності.

Проблема наступності не є новою в науковій парадигмі, їй присвячено низку досліджень у галузі філософії, психології, лінгводидактики. Як філософська категорія наступність прописана в працях Е. Баллера, Р. Гегеля, А. Зеленкова, Г. Ісаєнко, З. Мукашева, які визначають її як «зв'язок старого з новим». У психологічному аспекті наступність розглядається з позиції розвитку особистості (Б. Ананьєвим, Л. Виготським, П. Гальперіним, Д. Ельконіним, О. Леонтьєвим, С. Рубінштейном та ін.). Ідеї забезпечення наступності в навчанні розкриваються в дослідженнях А. Богуш, М. Вашуленка, Ш. Ганеліна, Я. Коменського, І. Пестолоці, О. Савченко, В. Сухомлинського та ін. У низці вітчизняних досліджень кандидатського рівня (О. Глазової, І. Гнатенка, Є. Голобородько, А. Кухти, А. Ляшкевич, Л. Мамчур, Г. Михайловської, Л. Порядченко, Л. Сугейко та ін.) розкрито сутність принципу наступності та шляхи його реалізації в освітньому процесі.

Найявний матеріал дає певне уявлення щодо специфіки означеного принципу, натомість в умовах сьогодення початкова освіта потребує теоретико-методичного розроблення нових підходів до формування текстотворчих умінь у процесі реалізації принципу наступності, що за своїми цілями, змістом, структурою, методами відповідають найновішим вимогам теорії і практики навчання школярів за концепцією Нової української школи.

На основі узагальнення результатів аналізу відповідних наукових джерел і вивчення практичного досвіду розвитку текстотворчих умінь в учнів початкових класів виявлено низку суперечностей між:

- вимогою концепції Нової української школи щодо розвитку ключової компетентності – вільно спілкуватися державною мовою – та недостатнім упровадженням сучасних лінгводидактичних технологій у практику навчання, спрямованих на формування вмінь створювати різноманітні тексти (перекази і мовленнєві жанри) на уроках мови;

- необхідністю формування мовної особистості з високим рівнем текстотворчих умінь і недостатнім розробленням теоретично-методичних засад формування означених умінь у початковій школі;

- потребою вдосконалення мовної освіти випускників загальноосвітньої школи та відсутністю науково-методичної системи формування текстотворчих умінь у початковій школі в процесі реалізації принципу наступності.

Отже, актуальність дослідження зумовлена вимогами часу, освітніми цілями, низьким рівнем оволодіння учнями початкових класів уміннями створювати тексти, а вчителями – методикою навчання мови, зокрема текстотворенням на завершальному етапі початкової мовної освіти в умовах реалізації принципу наступності. З огляду на зазначене й недостатню розробленість проблеми, її теоретичне і практичне значення для розвитку компетентного мовця початкової ланки освіти визначено тему дисертаційного дослідження **«Реалізація принципу наступності у формуванні текстотворчих умінь молодших школярів на завершальному етапі початкової мовної освіти»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано з межах наукової теми кафедри педагогіки й менеджменту освіти Комунального вищого навчального закладу «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради «Історико-педагогічні аспекти розвитку неперервної освіти в Україні та зарубіжжя» (№ 0115U002891). Тему дисертації затверджено вченою радою Комунального вищого навчального закладу «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради (протокол від 17.09.2015 р. № 5) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук при НАПН України (протокол від 15.12.2015 р. № 8).

Мета дослідження полягає в науковому обґрунтуванні й апробації теоретико-методичних засад, педагогічних умов, методики формування текстотворчих умінь молодших школярів на завершальному етапі початкової мовної освіти за принципом наступності.

Реалізація поставленої мети передбачає послідовне розв'язання таких **завдань**:

1. Науково обґрунтувати методологічні концепти та теоретичні засади формування текстотворчих умінь молодших школярів на завершальному етапі початкової мовної освіти за принципом наступності.

2. Уточнити поняття «текстова діяльність», «текстотворча діяльність», «текстотворчі вміння», «текст», «переказ», «мовленнєвий жанр».

3. Розкрити сутність феномена «формування текстотворчих умінь молодших школярів на завершальному етапі початкової мовної освіти».

4. З'ясувати сутність принципу наступності у формуванні текстотворчих умінь молодших школярів на завершальному етапі початкової мовної освіти.

5. Визначити критерії, показники та схарактеризувати рівні сформованості текстотворчих умінь молодших школярів на завершальному етапі початкової мовної освіти за принципом наступності.

6. Виокремити педагогічні умови реалізації наступності у формуванні текстотворчих умінь молодших школярів на завершальному етапі початкової мовної освіти.

7. Розробити й перевірити модель та експериментальну методику реалізації принципу наступності у формуванні текстотворчих умінь молодших школярів на завершальному етапі початкової мовної освіти.

Об'єктом дослідження є процес навчання української мови молодших школярів, які навчаються на завершальному етапі початкової мовної освіти.

Предмет дослідження – зміст та експериментальна методика формування текстотворчих умінь молодших школярів на завершальному етапі початкової мовної освіти за принципом наступності.

Загальна гіпотеза ґрунтується на припущенні залежності навчання текстотворення в початковій школі від діяльнісного, комунікативного й текстоцентричного підходів; оптимального добору принципів, методів, засобів навчання; розробленні моделі та реалізації експериментальної методики, що передбачає поетапне формування текстотворчих умінь молодших школярів на завершальному етапі початкової мовної освіти на основі реалізації принципу наступності.

Загальну гіпотезу конкретизовано в **часткових**, за якими текстотворення може бути успішно сформовано, якщо реалізувати такі педагогічні умови:

- урахування принципу наступності в процесі текстотворчої діяльності молодших школярів;

- залучення молодших школярів до активної текстотворчої діяльності на уроках української мови.

Провідна ідея та концепція дослідження. Нові реформи в освіті, потреба в соціально активній, конкурентоспроможній особистості, здатної критично мислити й спілкуватися в багатокультурному середовищі, зумовлюють пошук ефективного навчання української мови в початковій школі, зорієнтованого на розвиток текстотворчої діяльності, зокрема текстотворчих умінь як життєво необхідної якісної ознаки молодших школярів, що може бути сформована в процесі навчання мови.

Вихідним положенням концепції є створення методики формування текстотворчих умінь молодших школярів на завершальному етапі початкової мовної освіти за принципом наступності. Її мета полягає в поетапному навчанні вмінь граматично правильно користуватися мовними засобами в процесі спілкування, працювати з текстом і його елементами (тема, основна думка, заголовок, структура), переказувати та створювати тексти і мовленнєві жанри різних типів мовлення, аналізувати, оцінювати, редагувати свою (та однолітків) текстотворчу діяльність. Основна увага концентрується на вдосконаленні прийомів запам'ятовування висловлювання під час докладного переказу, розвитку вмінь знаходити необхідну інформацію за вказаною темою з різноманітних частин тексту й оформлювати її у зв'язне висловлювання, стисло переказувати засобами змістового і мовного способів компресії, відтворювати вихідний текст з певними змінами та доповненнями (творчий переказ), а також створювати текст порівняльного, художнього і наукового опису, розповідь за малюнком з одним сюжетом, міркування-доказ, міркування-пояснення, міркування-розмірковування та мовленнєві жанри з урахуванням змістово-композиційних і лінгвостилістичних особливостей.

Лінгвометодичне підґрунтя дослідження встановить провідний принцип наступності, що діє у взаємозв'язку із загальнодидактичними (доступність, систематичність і послідовність, свідомість і творча активність, перспективність, наочність, міцність засвоєних знань) та лінгводидактичними принципами (текстоцентризм, комунікативна спрямованість навчання, розуміння мовних значень, розвиток чуття мови, виразність мовлення, випереджальне засвоєння усного мовлення перед писемним), а також із традиційними (розповідь, пояснення, аналіз, спостереження; репродуктивні, проблемні, частково-пошукові, дослідницькі) та новітніми методами (інтерактивними: асоціативний куш, майстерня, лінгвістичний експеримент, дидактичні ігри тощо) і засобами навчання (дидактичні, наочні, технічні).

Специфіка запропонованої концепції полягає в поетапному формуванні текстотворчих умінь у процесі реалізації принципу наступності. Розроблену систему формування текстотворчих умінь упроваджено на аспектних уроках та уроках розвитку комунікативних умінь.

Методологічний концепт дослідження становлять філософські положення про мову як засіб спілкування, єдність мови і мовлення (Ф. Бацевич, Ф. де Сосюр); особливості діалогічного й монологічного мовлення (М. Бахтін, М. Бубер, Г. Солганик, Л. Якубинський та ін.), а також принципу наступності (Е. Баллер, Г. Гегель, А. Зеленков, Г. Ісаєнко та ін.); концепції мовної освіти (Ф. Бацевич, Г. Богін, А. Богуш, В. Виноградов, С. Караман, В. Карасик, Л. Мацько, М. Пентилюк та ін.).

Методологічні засади спрямовують освітній процес на використання

методологічних підходів, закономірностей і принципів, на підставі яких здійснено формування текстотворчих умінь, а саме:

- діяльнісний підхід передбачає формування текстотворчих умінь у процесі активної мовленнєвої діяльності на уроках української мови на підґрунті засвоєних знань;

- комунікативний підхід визначає вибір компонентів системи навчання, їх процесуальну закономірність, що полягає в ознайомленні учнів із кожним мовним засобом (лексичне, морфологічне, синтаксичне, мовленнєве), проєкцією на застосування їх у текстотворчій діяльності, уможлиблює організацію творення текстів, що функціонують у певних комунікативних ситуаціях;

- текстоцентричний підхід забезпечує формування текстотворчих умінь на текстовій основі, за допомогою якої оволодіння текстотворенням здійснюється не у вигляді окремих понять, правил, а цілісно в мовленнєво-діяльнісній формі, у вигляді вмінь.

Теоретичними засадами дослідження слугували роботи, в яких висвітлено основні поняття конструкту, що досліджується (О. Божко, М. Вашуленко, Н. Голуб, О. Горошкіна, Т. Донченко, М. Жинкін, І. Зимня, Л. Кратасюк, Л. Мацько та ін.); мовні засоби (слово, словосполучення, речення та їх текстотворчі можливості (М. Греб, С. Караман, Н. Сіранчук та ін.), прописано ознаки тексту та його елементи (І. Гальперін, С. Караман, В. Кухаренко, В. Мельничайко, Г. Солганик, З. Тураєва та ін.); особливості стилів і мовленнєвих жанрів (М. Бахтін, Г. Богін, А. Вежбицька, С. Гайда, Н. Голуб, В. Дементьєв, К. Долінін, М. Кожина, В. Ницета, Г. Сагач, М. Федосюк, Т. Шмельова та ін.); здійснено аналіз психолінгвістичних засад мовленнєвої комунікації (Л. Виготський, М. Жинкін, І. Зимня, О. Леонтєв, С. Рубінштейн, І. Синиця та ін.); досліджено питання наступності та шляхи реалізації цього принципу в навчанні (Е. Баллер, А. Богуш, М. Вашуленко, Ш. Ганелін, О. Глазова, Є. Голобородько, А. Зеленков, Б. Єсипов, Г. Ісаєнко, М. Лебедєва, М. Львов, Л. Мамчур, Г. Михайловська, Л. Порядченко, О. Савченко, А. Сманцер та ін.); студійовано проблеми формування текстотворчих умінь на уроках мови (А. Богуш, М. Вашуленко, Н. Голуб, Н. Грона, О. Горошкіна, Т. Донченко, Г. Михайловська, М. Пентилюк, К. Пономарьова, Л. Попова, В. Сухомлинський, Г. Шелехова, Г. Швець та ін.).

Для реалізації поставлених завдань і перевірки гіпотези використано такі **методи дослідження**:

- теоретичні: вивчення наукових джерел (філософські, психолого-педагогічні, лінгводидактичні, мовознавчі) для визначення методологічних і теоретичних засад дослідження; описовий метод використано для інвентаризації термінів, їх пояснення; методи порівняння, аналізу й синтезу –

для зіставлення поглядів на обрану проблему, визначення та трактування базових понять дослідження «текстова діяльність», «текстотворча діяльність», «текстотворчі вміння», «текст», розроблення критеріїв і встановлення рівнів сформованості вмінь учнів початкових класів будувати тексти; створення моделі – для побудови моделі формування текстотворчих умінь;

- емпіричні: анкетування вчителів, учнів, бесіди, педагогічне спостереження, аналіз практичних робіт – для визначення стану сформованості текстотворчих умінь молодших школярів на завершальному етапі початкової мовної освіти за принципом наступності; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний і контрольний етапи) – для апробування й перевірки ефективності розробленої експериментальної методики;

- статистичні: кількісний і якісний аналіз експериментальних даних – для опрацювання отриманих результатів, їх порівняння, перевірки робочих гіпотез, визначення ефективності запропонованої методики; метод статистичного оброблення результатів експерименту (за критеріями Пірсона та Стьюдента) – для з'ясування зв'язку між експериментальною методикою та рівнями сформованості текстотворчих умінь та статистичних відмінностей між контрольною й експериментальною вибірками.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальну роботу було проведено на базі загальноосвітніх шкіл I-III ступенів № 44 (м. Херсон), № 38 (сmt. Зеленівка, Херсонська область), № 5 ім. В. І. Чуйкова (м. Умань, Черкаська область), № 9 (м. Ізмаїл, Одеська область), спеціалізованої школи I-III ступенів № 70 (м. Кривий ріг, Дніпропетровська область), Криворізької педагогічної гімназії (м. Кривий ріг, Дніпропетровська область), Станіславської загальноосвітньої школи I-III ступенів ім. К. Й. Голобородько (с. Станіслав, Білозерський район, Херсонська область), Плавської загальноосвітньої школи I-III ступенів (с. Плавське, Генічеський район, Херсонська область), Воєводської загальноосвітньої школи I-III ступенів (с. Воєводське, Арбузинський район, Миколаївська область), Костянтинівської загальноосвітньої школи I-III ступенів (сmt. Костянтинівка, Арбузинський район, Миколаївська область). В експерименті взяли участь 829 школярів четвертих класів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

- *уперше обґрунтовано* методологічні концепти та теоретичні засади формування текстотворчих умінь молодших школярів на завершальному етапі початкової мовної освіти за принципом наступності на основі діяльнісного, комунікативного та текстоцентричного підходів;

- *розкрито* сутність феномена «формування текстотворчих умінь молодших школярів на завершальному етапі початкової мовної освіти»;

- *з'ясовано* сутність принципу наступності у формуванні текстотворчих

умінь молодших школярів на завершальному етапі початкової мовної освіти;

- *визначено* критерії (мовний, комунікативний, рефлексивний) з відповідними показниками та рівні сформованості текстотворчих умінь молодших школярів (високий, достатній, задовільний, низький);

обґрунтовано педагогічні умови реалізації принципу наступності у формуванні текстотворчих умінь молодших школярів на завершальному етапі початкової мовної освіти (урахування принципу наступності в процесі текстотворчої діяльності молодших школярів; залучення молодших школярів до активної текстотворчої діяльності на уроках української мови);

- *розроблено* й експериментально апробовано модель формування текстотворчих умінь молодших школярів на завершальному етапі початкової мовної освіти за принципом наступності (мовноспрямований, продуктивно-діяльнісний, оцінно-рефлексивний етапи);

- *уточнено* поняття «текстова діяльність», «текстотворча діяльність», «текстотворчі вміння», «текст», «переказ», «мовленнєвий жанр»;

- *подальшого* розвитку набули теорія і методика формування мовленнєвих умінь і навичок молодших школярів на уроках української мови.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що розроблено діагностувальну та експериментальну методики формування текстотворчих умінь молодших школярів на завершальному етапі початкової мовної освіти в процесі реалізації принципу наступності, навчально-методичний комплекс матеріалів (ігри, вправи, ситуативні завдання тощо), вдосконалено програму з української мови для 4 класів щодо розвитку текстотворчої діяльності. Теоретичні та практичні результати дослідження можуть бути використані в процесі створення підручників з мови для школярів 4 класів, навчально-методичних посібників, методичних рекомендацій, лекційних курсів з методики викладання мови для студентів педагогічних закладів вищої освіти, у практичній роботі вчителів і післядипломній системі підвищення їхньої педагогічної майстерності.

Особистий внесок автора в роботі у співавторстві. Усі положення, що виносяться на захист, отримані автором особисто. У публікаціях у співавторстві особистий внесок здобувача полягає у: [23] – висвітленні теоретичних положень у роботі над текстом на уроках української мови; [38] – розробленні практичних завдань для школярів початкових класів у процесі опрацювання деформованого тексту.

Результати дослідження **впроваджено** в освітній процес Комунального вищого навчального закладу «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради (акт від 14.06.2018 р. № 01-23/345), Херсонської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 44 (акт від 03.04.2018 р. № 4); Зеленівської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 38 Херсонської міської

ради (акт від 16.11.2017 р. № 355/02-05), Уманської загальноосвітньої школи № 5 ім. В. І. Чуйкова Уманської міської ради Черкаської області (акт від 22.11.2017 р. № 18), Криворізької спеціалізованої школи I-III ступенів № 70 (акт від 15.01.2018 р. № 31), Криворізької педагогічної гімназії (акт від 23.03.2018 р. № 3), загальноосвітньої школи I-III ступенів № 9 міста Ізмаїл Одеської області (акт від 04.04.2018 р. № 93), Станіславської загальноосвітньої школи I-III ступенів Білозерської районної ради Херсонської області ім. К. Й. Голобородько (акт від 31.01.2018 р. № 4), Плавської загальноосвітньої школи I-III ступенів Генічеської районної ради Херсонської області (акт від 26.10.2017 р. № 2), Воєводської загальноосвітньої школи I-III ступенів Благодатненської сільської ради Миколаївської області (акт від 05.04.2018 р. № 4), Костянтинівської загальноосвітньої школи I-III ступенів Арбузинської районної ради Миколаївської області (акт від 06.04.2018 р. № 32).

Достовірність результатів дослідження забезпечено науково-методичним обґрунтуванням вихідних положень, що враховують сучасні досягнення дидактики, психології, психолінгвістики, лінгвістики, лінгводидактики; використанням теоретичних, емпіричних і статистичних методів, які відповідають предмету, меті й завданням дослідження; упровадженням розробленої експериментальної методики формування текстотворчих умінь у молодших школярів, а також позитивним результатом експериментального навчання.

Апробація результатів дослідження. Основні положення, висновки й результати дослідження викладено на конференціях, конгресах, форумах, педагогічних читаннях різного рівня: *міжнародних* – «Сучасна початкова освіта: традиції, інновації та перспективи» (м. Херсон, 2015), «Содружество наук. Барановичи» (г. Барановичи, 2015), «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю: виховуємо культуру потреб особистості» (м. Херсон, 2015), «Становлення творчої особистості в умовах компетентнісної освіти» (м. Кривий Ріг, 2015), «Pedagogika. Współczesne tendencje w nauce I edukacji» (Warszawa, 2016), «Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний та національний виміри змін» (м. Суми, 2016), «Актуальні проблеми наступності дошкільної і початкової освіти» (м. Кам'янець-Подільський, 2016), «Актуальні проблеми початкової освіти та інклюзивного навчання у світлі євроінтеграції» (м. Львів, 2016), «Актуальні проблеми педагогічної освіти: європейський і національний вимір» (м. Луцьк, 2016), «Актуальні проблеми наступності дошкільної і початкової освіти» (м. Кам'янець-Подільський, 2017); *усеукраїнських*: «Науково-дослідна робота молодих учених: стан, проблеми, перспективи» (м. Херсон, 2015), «Розвиток національно-мовної особистості в умовах неперервної освіти: надбання, реалії, перспективи» (м. Умань, 2015),

«Шості сіверянські соціально-психологічні читання» (м. Чернігів, 2015), «Теоретико-методологічні основи розвитку освіти і управління навчальними закладами» (м. Херсон, 2015), «Сучасні тенденції і пріоритети компетентнісного підходу в підготовці майбутніх фахівців дошкільної та початкової освіти» (м. Житомир, 2016), «Розвиток національно-мовної особистості в умовах неперервної освіти: надбання, реалії, перспективи» (м. Умань, 2016), «Теоретико-методологічні основи розвитку освіти та управління навчальними закладами» (м. Херсон, 2016), «Сучасні тенденції і пріоритети компетентнісного підходу в підготовці майбутніх фахівців дошкільної та початкової освіти» (м. Житомир, 2017), «Ян Амос Коменський – великий педагог минулого» (до 425 річчя від дня народження) (м. Херсон, 2017); «Інновації в початковій освіті: проблеми, перспективи, відповіді на виклики сьогодення» (м. Полтава, 2018); *міжнародному конгресі* «Глобальні виклики педагогічної освіти в університетському просторі» (м. Одеса, 2017); *усеукраїнському науковому форумі* (із міжнародною участю) «Херсонський державний університет у контексті вітчизняної та європейської вищої освіти» (м. Херсон, 2017).

Публікації. Основні положення та результати дослідження відображено у 41 праці (2 – у співавторстві), зокрема: 1 монографія, 1 навчально-методичний посібник, 21 стаття у фахових виданнях України, 4 статі у зарубіжних наукових періодичних виданнях, 10 – апробаційного характеру, 4 – додатково відображають результати дослідження.

Матеріали кандидатської дисертації з теми «Дидактичні засади формування читацьких інтересів молодших школярів в умовах інформаційного навчального середовища», захищеної у 2013 році, у тексті докторської дисертації не використано.

Обсяг і структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списків використаних джерел (загальна кількість 578 найменувань), 10 додатків на 50 сторінках. У роботі розміщені 9 рисунків, 37 таблиць і 2 діаграми, що обіймають 12 сторінок основного тексту. Загальний обсяг дисертації – 539 сторінок, із них основного тексту – 434 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми дослідження, визначено його мету й завдання, об'єкт, предмет, концепцію, провідну ідею, гіпотезу; розкрито наукову новизну і практичне значення, методи дослідження; подано відомості про апробацію й упровадження результатів дослідження, структуру та обсяг дисертаційної роботи.

У першому розділі – «Теоретико-методичні засади реалізації принципу

наступності у формуванні текстотворчих умінь молодших школярів на завершальному етапі початкової мовної освіти» – на основі критичного аналізу наукової літератури розглянуто ключові поняття дослідження, проаналізовано лінгвістичні особливості тексту та його елементів, з'ясовано текстотворчі можливості мовних одиниць (слово, словосполучення, речення), розкрито сутнісні характеристики мовленнєвих жанрів, діалогічного й монологічного мовлення, переказу і власного твору.

Теоретичним і методичним підґрунтям у розробленні концептуальних засад дослідження визначено настанови нормативно-законодавчих документів із питань освіти, концепції Нової української школи, Державного стандарту початкової освіти, типових освітніх програм, основна увага яких акцентується на формуванні вмінь спілкуватися державною мовою, тобто сприймати, адекватно розуміти й інтерпретувати, відтворювати і створювати змістово насичені, структурно та граматично досконалі тексти.

Підкреслено, що освіта є водночас і процесом, і результатом засвоєння учнями певних систематизованих знань, умінь і навичок; початкова освіта – це початковий рівень повної середньої освіти, який здійснює розвиток особистості дитини, закладаючи базу (знання та вміння, наскрізні вміння) для її навчання в основній школі. Основне призначення мовної освіти в початковій школі – забезпечити загальний розвиток учнів у засвоєнні мовних і мовленнєвих знань, формуванні вмінь і навичок вільно користуватися засобами мови – її стилями, формами, жанрами в усіх видах мовленнєвої діяльності (слухання, читання, говоріння, письмо) та в різноманітних ситуаціях спілкування. Відповідно до означеного, початкова мовна освіта тлумачиться як пропедевтичний (перший) рівень опанування особистістю рідної мови з урахуванням мовленнєвого розвитку на основі подальшого формування елементарних мовних та мовленнєвих знань і вмінь; завершальний етап початкової мовної освіти – це етап систематизації, закріплення, розширення знань, умінь і навичок та орієнтації на матеріал, що буде вивчатися на наступних етапах мовної освіти.

Мовна освіта в початковій школі виступає важливою умовою формування мовної особистості. На підставі досліджень учених (Г. Богіна, А. Богуш, О. Ворожбитової, В. Карасик, Ю. Караулова, Л. Мамчур, Л. Мацько, М. Пентилюк, О. Трифонової та ін.) у дослідженні мовна особистість розглядається як людина, яка вільно спілкується в соціумі, володіє вміннями й навичками сприймати, висловлювати і тлумачити думки, почуття, факти, комунікативно дотично користується мовними засобами рідної мови та різними формами мовлення.

Важливого значення в розробленні теоретичного підґрунтя формування текстотворчих умінь молодших школярів, які навчаються на завершальному етапі початкової мовної освіти, набули положення вітчизняних і зарубіжних

учених (З. Бакум, Н. Болотнової, О. Голуб, Н. Грони, М. Греб, О. Горошкіної, Т. Донченко, Т. Дридзе, С. Ільєнка, Т. Карих, Л. Кратасюк, Л. Мацько, М. Пентилюк, Т. Радзієвської, Н. Сіранчук, В. Статівки, Н. Frei, P. Hartmann та ін.) щодо базових понять дослідження: «текстова діяльність», «текстотворча діяльність», «текстотворчі вміння», «текст».

Текстова діяльність розглядається як система цілеспрямованих дій, орієнтованих на сприймання, розуміння, відтворення, створення й удосконалення текстів. Студіювання праць (Н. Голуб, Т. Дридзе, Н. Іпполітової, О. Леонтєва, М. Пентилюк, С. Рубінштейна) дало змогу дійти висновку, що складниками текстової діяльності є текстосприймання та текстотворення. Під текстотворчою діяльністю розуміємо процес, що спрямований на творення первинних і вторинних текстів, у яких змістово-композиційні елементи пов'язані в єдину цілісність з урахуванням загального комунікативного задуму. Текстотворчі вміння потлумачено як здатність учня свідомо виконувати практичні дії, які передбачають сприймання, усвідомлення та відтворення змісту тексту, а також побудову власних висловлювань на основі засвоєних знань. Аналіз різних класифікацій мовленнєвих умінь дав змогу виокремити три групи текстотворчих умінь: змістово-композиційні, мовні та рефлексивні.

На основі аналізу лінгвістичної літератури встановлено, що процес формування текстотворчих умінь молодших школярів ґрунтується на положеннях мовознавців про текст, його ознаки, усну й письмову форми, мовні одиниці (слово, словосполучення, речення), їх текстотворчі можливості, стилі, мовленнєві жанри й елементи тексту.

Питання тексту, його особливостей посідає чільне місце в дослідженнях М. Бахтіна, Ф. Бацевича, Р. Буданова, Н. Валгіної, І. Ковалик, Л. Лосєвої, Л. Мацько, В. Мельничайка, Т. Ніковаєвої, В. Вонека, R. Jakobson та ін. Учені схиляються до думки щодо неможливості вивести універсальну дефініцію, яка б характеризувала текст усебічно, що засвідчує складність досліджуваного феномена, та різні підходи до його вивчення. Останнім часом набула поширення ідея одночасного розгляду тексту на різних рівнях: мовному, мовленнєвому, комунікативному (І. Дроздова, А. Загнітко, А. Коваль, І. Кочан, М. Пентилюк та ін.). У контексті дослідження текст визначено як мовно-мовленнєво-комунікативне явище: а) мовне утворення будь-якого обсягу, що складається з лінійно розташованої сукупності речень, об'єднаних у тематичну і структурну цілісність; б) витвір усного або писемного мовлення, якому властиві єдність теми і задуму, завершеність, внутрішня структурно-синтаксична композиція та віднесеність до того чи того стилю; в) процес і продукт спілкування.

Текст реалізується в усній і письмовій формах, які мають свої особливості (В. Бадер, Т. Ладиженська, Н. Луцан, В. Мельничайко, І. Синиця та ін.).

Враховуючи означені форми тексту, виникає необхідність навчати учнів висловлювати свої думки в обох формах мовлення, тобто працювати над створенням усного і письмового текстів у нерозривному зв'язку, пам'ятаючи, що більш розвинене усне мовлення учня зумовлює вищий рівень писемної мови, і, навпаки, розвинена писемна мова впливає на багатство усної. Знання відмінностей цих форм сприятиме успішному керуванню процесом складання текстів учнями.

Лінгвістичні засади формування текстотворчих умінь становлять провідні ознаки тексту (цілісність, зв'язність, інформативність, членування, діалогічність). На підставі наукових праць (Г. Акішіної, І. Гальперіна, А. Загнітка, М. Кожиної, І. Кочана та ін.) з'ясовано, що цілісність досягається розумінням теми та основної думки тексту, його структурно-граматичним оформленням. Зв'язність тексту підпорядкована цілісності, адже служить для її утворення. Не менш важливою ознакою тексту є його інформативність. Розкрити інформацію – означає визначити основну думку тексту. Метою членування є структурне упорядкування всіх частин висловлювання для полегшення сприйняття інформації, тобто поділ на певні смислові, структурні частини. До головних ознак тексту належить завершеність. Діалогічність передбачає взаємодію автора і читача, змушує автора тексту постійно орієнтуватися на адресата мовлення як у доборі мовного матеріалу, так і в побудові мовлення. Усі ознаки тексту взаємозумовлені й не можуть існувати відокремлено.

Особливу увагу в дослідженні приділено слову, словосполученню та реченню, оскільки ці мовні засоби є підґрунтям формування тексту (П. Дудик, М. Греб, С. Ільєнко, С. Караман, Н. Сіранчук, І. Ющук). Їх текстотворчі можливості пов'язані з асоціативними, граматичними, семантичними, синтаксичними зв'язками та зв'язністю тексту, що допомагають зрозуміти думку, точно її висловити, уникати невиправданих повторів, більш яскраво змалювати, порівняти предмети, події у тексті тощо.

Запорукою успішного формування текстотворчих умінь є ознайомлення молодших школярів зі стилями. Інтерпретовано особливості та взаємозв'язок стилів і жанрів. Стиль відповідає за норми, вибір мовних засобів, що вирізняють один жанр від іншого (Л. Мамчур, Л. Мацько, М. Пентилюк, Г. Солганик та ін.).

Аналіз наукових розвідок (М. Бахтіна, А. Вежбицької, Н. Голуб, М. Кожиної, В. Нищети, Г. Сагач, М. Федосюка, Т. Шмельової та ін.) дозволив констатувати, що мовленнєвий жанр є усталеною формою висловлювання, яка характеризується змістом, стилем, мовними засобами та композиційною побудовою. Мовленнєві жанри складаються з певної кількості мовленнєвих актів учасників комунікації, у яких виявляються комунікативні наміри

адресанта й адресата. Жанри виступають зразком організації тексту, моделлю його оформлення (М. Бахтін, С. Гайда, Н. Голуб, Т. Ладиженська, Г. Сагач, Т. Шмельова).

У розділі подано розгорнуту характеристику діалогу й монологу, що різняться певними особливостями і своєю специфікою, натомість вимагають дотримання однакових вимог в організації спілкування: змістовність, логічність, точність, лаконічність, виразність, чистота, правильність (М. Вашуленко, Н. Іпполітова, А. Ляшкевич, М. Пентилюк, О. Пономарьова та ін.).

У процесі монологічного мовлення учні оперують різними типами текстів (розповідь, опис і міркування). Кожен тип тексту має свої особливості, на які доцільно звернути увагу в початковій школі (Н. Грипас, О. Нечаєва, М. Плющ, А. Омеляненко, Л. Порядченко, Л. Саломатіна, М. Соловейчик, Т. Трошева, О. Туміна). У тексті-розповіді – це динамічність, яка вказує на послідовність подій, в описі – синхронність, тобто одночасне сприймання та називання певних ознак предмета, явища, в міркуванні – причинно-наслідкові відношення, аргументація чого-небудь. Розповідь, опис і міркування характеризуються різними мовними засобами, видами та постійною композиційною структурою. Процес оволодіння текстотворенням передбачає формування вмінь створювати типи текстів відповідно до їх особливостей і користуватися ними в мовленні.

Результативність формування текстотворчих умінь залежить від переказу і створення власних текстів. На основі досліджень (Н. Гавриш, Т. Донченка, В. Мельничайка, О. Лобчук, М. Львова, С. Ніколаєвої, М. Пентилюк, К. Пономарьової, Т. Туміної та ін.) з'ясовано, що переказ тексту є складним мовленнєвим процесом, заснованим на сприйнятті вихідного тексту, його смисловій переробці та відтворенні.

Дослідження вчених (Н. Гавриш, Л. Гронь, О. Лобчук, С. Ніколаєвої, К. Пономарьової, Т. Туміної та ін.) переконують, що на основі дидактичної мети виокремлюється докладний, вибірковий, стислий і творчий перекази тексту, які дають змогу молодшим школярам впевнено почуватися в соціумі.

Характерним видом тексту монологічного мовлення, що створює особистість у повсякденному житті, є твір, який розглядається і як вид роботи з розвитку мовлення, і як одна з найбільш складних форм текстотворчої діяльності учнів (Г. Бакуліна, О. Біляєв, М. Вашуленко, О. Лобчук, М. Пентилюк та ін.).

У другому розділі – **«Методологічні і психолого-педагогічні засади реалізації принципу наступності у формуванні текстотворчих умінь молодших школярів на завершальному етапі початкової мовної освіти»** – проаналізовано методологічні засади формування текстотворчих умінь (підходи, закономірності, принципи, методи, засоби), розглянуто педагогічні

умови оволодіння молодшими школярами текстотворчою діяльністю, визначено сутність принципу наступності та потлумачено поняття «принцип наступності у формуванні текстотворчих умінь», досліджено психологічні, психолінгвістичні аспекти навчання текстотворення.

На підставі аналізу філософського наукового фонду було визначено методологічні підходи щодо реалізації принципу наступності у формуванні текстотворчих умінь молодших школярів на завершальному етапі початкової мовної освіти, як-от: діяльнісний (розвиток текстотворчих умінь у процесі активної мовленнєвої діяльності на уроках української мови на підґрунті засвоєних знань), комунікативний (ознайомлення учнів із кожним мовним явищем (лексичним, морфологічним, синтаксичним, мовленнєвим) із проєкцією на застосування його в практичній текстотворчій діяльності, формування вмінь створювати тексти в різних комунікативних ситуаціях) і текстоцентричний (збагачення словникового запасу учнів, засвоєння норм української літературної мови на текстовій основі, формування вмінь і навичок сприймати та будувати висловлювання в усній і письмовій формах) підходи.

Ураховуючи специфіку початкової школи, у дисертації проаналізовано принципи, які зумовлюють зміст навчання текстотворення та перебувають у взаємозв'язку із наступністю. Під цим кутом зору розглянуто загальнодидактичні (систематичність і послідовність, науковість, доступність, свідомість і творча активність, наочність, перспективність, міцність засвоєння знань) і лінгводидактичні принципи (текстоцентризм, комунікативна спрямованість навчання, розуміння мовних значень, розвиток чуття мови, випереджального засвоєння усного мовлення, залежність мовленнєвих умінь і навичок від знань граматики й словникового складу мови). Аналіз наукової літератури (А. Богущ, М. Вашуленка, О. Глазової, К. Плиско, О. Савченко та ін.) підтвердив цінність і провідну роль принципу наступності в започаткованому дослідженні, що вимагає нерозривного взаємозв'язку тем, розділів, етапів навчання на засадах повторення, розширення й удосконалення знань, умінь і навичок, що здобувалися на попередніх етапах навчання.

Реалізація навчання текстотворення на завершальному етапі мовної початкової освіти неможлива без ґрунтового знання й умілого врахування психолого-вікових особливостей учнів, тих змін, які з ними відбуваються в кожному класі. У процесі педагогічного експерименту було враховано особливості розвитку уваги, сприймання, розуміння, пам'яті молодших школярів (Л. Доблаєв, П. Зінченко, О. Леонтєв, Р. Павелків, О. Скрипченко, Н. Чепелева та ін.). У дослідженні схарактеризовано значущість механізмів мовлення: компресії, антиципації, ретроспективного аналізу (М. Жинкін, І. Зимня).

Як свідчать дослідження вчених (Л. Виготського, Т. ван Дейка,

М. Жинкіна, О. Лурії, Ч. Осгуда та ін.), формування текстотворчих умінь закономірно відбувається з урахуванням теоретично обґрунтованої моделі породження мовленнєвої діяльності. У методичній системі навчання текстотворення взято за основу модель мовленнєвої діяльності О. Леонтєва, яка, на наш погляд, найповніше відображає всі етапи текстотворчої діяльності: формування головного змісту тексту; добір фактичного матеріалу, що відбувається у внутрішньому мовленні (вибір типу, стилю, жанру, мовних засобів, визначення послідовності викладу, тобто складання плану); реалізація висловлювання, що передбачає перехід внутрішнього мовлення в зовнішнє, тобто звукове або графічне оформлення висловлювання відповідно до орфоепічних, орфографічних і пунктуаційних норм; контроль (знаходження помилок, виправлення, редагування).

За матеріалами досліджень провідних учених-філософів (Е. Баллера, М. Зав'ялова, А. Зеленкова, Г. Ісаєнка, З. Мукашева та ін.) з'ясовано, що суть наступності полягає в єдності старого з якісно новим, збереженні в нових умовах тих рис об'єкта, які розвивалися в попередній стадії. Психологічний аспект наступності пов'язаний із розвитком особистості на різних вікових етапах і вимагає урахування вікових особливостей дітей, їхнього провідного типу діяльності, новоутворень і формування певного рівня готовності (Л. Виготський, Д. Ельконін, Л. Калмикова, Г. Костюк, А. Кухта, С. Максименко, Т. Піроженко, С. Рубінштейн та ін.). З позиції дидактики та лінгводидактики, наступність є загальнодидактичним принципом, основними рисами якого є безперервність, систематичність, поступовість, поетапність, логічний перехід від минулого через сучасність до майбутнього (Н. Бібік, А. Богуш, М. Вашуленко, Ш. Ганелін, С. Годник, А. Киверялг, І. Лернер, Г. Михайловська, К. Плиско, Л. Порядченко, О. Савченко, А. Сманцер та ін.). Наступність у формуванні текстотворчих умінь в учнів молодших класів дозволяє розвивати вміння створювати тексти на основі цілеспрямованого систематичного навчання з поступовим розширенням та ускладненням набутого мовного матеріалу з урахуванням мовних знань, умінь і навичок учнів на попередніх етапах, та тих пропедевтичних знань і вмінь, які будуть формуватися в майбутньому.

Процес навчання у молодших школярів текстотворення здійснювався методами, що були виокремлені за такими ознаками, як: спосіб взаємодії вчителя й учнів на уроці (розповідь, пояснення, бесіда, аналіз, спостереження, метод вправ); характер пізнавальної діяльності (репродуктивної, проблемної, частково-пошукової, дослідницької); контроль / самоконтроль (Ю. Бабанський, А. Богуш, О. Божко, М. Боришевський, М. Вашуленко, Є. Голобородько, М. Данилов, І. Малафійк, Н. Мойсеюк, М. Пентилюк, К. Плиско, О. Савченко, В. Чайка та ін.). Виокремлені методи враховують активну позицію вчителя й

учня як суб'єктів освітнього процесу, поєднують традиційні та новітні методи, водночас забезпечують розвиток текстотворчих умінь учнів.

Встановлено, що на ефективність формування текстотворчих умінь в учнів, які навчаються на завершальному етапі початкової мовної освіти, впливає спеціально розроблена система вправ, як-от: мовно-мовленнєві, репродуктивно-конструктивні й оцінно-рефлексивні.

У процесі формування у школярів текстотворчих умінь актуальним виявилось використання таких засобів навчання, які забезпечили позитивний результат і їх дієвість. З-поміж основних, важливо необхідних засобів навчання текстотворення, були такі: дидактичні (текст, репродукції художніх картин, ілюстрації, Lego, кубик Блума), наочні (схеми, природний матеріал), технічні (інтерактивна дошка, мультимедіа).

Експериментальну методику формування текстотворчих умінь молодших школярів було реалізовано на аспектних уроках та уроках розвитку комунікативних умінь у поєднанні з елементами інтеграції і сучасних технологій (кубика Блума, фішбоу, кольорові цеглинки (Lego)).

У третьому розділі – **«Стан реалізації принципу наступності у формуванні текстотворчих умінь молодших школярів на завершальному етапі мовної початкової освіти у сучасній освітній практиці»** – проаналізовано концепцію Нової української школи, Державний стандарт початкової освіти, типові освітні програми, з'ясовано стан обізнаності вчителів та учнів з проблеми навчання текстотворення; виокремлено критерії, показники й схарактеризовано рівні сформованості текстотворчих умінь молодших школярів (високий, достатній, задовільний, низький); висвітлено перебіг і результати констатувального етапу експерименту.

На підставі анкетування, спостереження за практичною діяльністю вчителів встановлено, що педагоги позитивно ставляться до навчання школярів створювати тексти, навчають їх усно й письмово висловлюватися, творчо добирають форми і методи реалізації цілей сучасної мовної освіти, водночас у них відсутня методична інформація щодо навчання учнів текстотворення за принципом наступності в початковій школі.

Анкетування і бесіди з учнями дали змогу дійти висновку, що діти усвідомлюють необхідність розвитку текстотворчих умінь у життєдіяльності людини, обізнані з поняттями «текст» і «типи мовлення». Водночас виявлено прогалини у знаннях учнів щодо мовленнєвих жанрів.

Аналіз концепції Нової української школи, Державного стандарту початкової освіти, типових освітніх програм засвідчив, що новий зміст освіти заснований на формуванні компетентностей, потрібних для успішної самореалізації в суспільстві. Одну з них – здатність спілкуватися державною мовою – зорієнтовано на формування текстотворчих умінь. Натомість

з'ясувалась необхідність у змісті програм розширити і конкретизувати перелік умінь того чи того жанру, переказу, доповнити зміст особливостями текстів різних типів, узгодити та корелювати інформацію програми щодо навчання переказу і створення текстів різних жанрів відповідно до принципу наступності.

Для встановлення рівнів сформованості текстотворчих умінь школярів, які навчаються на завершальному етапі початкової мовної освіти, було визначено критерії і показники, як-от:

- мовний критерій із показниками: обізнаність учнів із мовними засобами та використання їх у мовленні; обізнаність учнів із текстом та його елементами; обізнаність учнів із типами та стилями мовлення;

- комунікативний критерій із показниками: наявність умінь продукувати зв'язні висловлювання в процесі переказу; наявність умінь складати тексти та мовленнєві жанри різних типів мовлення;

- рефлексивний критерій із показниками: наявність умінь здійснювати самоаналіз та оцінку результатів власної текстотворчої діяльності; наявність умінь здійснювати аналіз і оцінку результатів текстотворчої діяльності інших учнів.

Відповідно до визначених критеріїв виокремлено чотири рівні сформованості текстотворчих умінь (високий, достатній, задовільний і низький).

Високий рівень мали учні, які вдало використовують у діалогічному і монологічному мовленні мовні засоби (усвідомлюють значення слів, знаходять точні слова відповідно до ситуації мовлення, вживають їх у правильній граматичній формі, узгоджують слова у словосполученнях і реченнях згідно з мовними нормами, створюють речення, володіють формулами мовленнєвого етикету); вдало працюють із текстом; вирізняють типи і стилі мовлення, формулюють у текстах різних типів тему, головну думку, визначають структурні елементи; дотично застосовують міжфразовий зв'язок, доречно описують предмети, явища, вміють порівнювати, міркувати, добираючи докази. Під час створення жанрів дотримуються змістово-композиційних і лінгвостилістичних особливостей. У процесі суперечливих питань ввічливо ведуть діалог. У ході докладного переказу відповідно до оригіналу відтворюють зміст, користуючись опорними елементами (план і ключові слова), вміють стисло, лаконічно та точно передати головну інформацію під час стислого переказу, застосовуючи змістовий і мовний способи компресії, знаходять потрібну інформацію з різних частин тексту на запропоновану тему й оформлюють її у зв'язний текст у процесі вибіркового переказу, переказують текст із творчими завданнями (дописують, змінюють, відтворюють текст від третьої особи, іншого героя тощо). Учні цього рівня здатні визначати типові помилки у своїх текстах і текстах однолітків. Вдало виконують оцінно-

рефлексивні дії. У творах припускають 1-2 граматичні помилки.

Достатній рівень зафіксовано в учнів, які доречно застосовують мовні засоби в тексті, хоча припускають деякі незначні помилки у використанні синонімів, антонімів, граматичному оформленні словосполучень, речень; створюють власні висловлювання всіх типів мовлення відповідно до теми, головної думки, структури, міжфразового зв'язку; описують предмети, явища, а також порівнюють, міркують, добирають ознаки, докази; вдало створюють жанри, дотримуючись змістово-композиційних і лінгвостилістичних особливостей; увічливо припиняють діалог у суперечливому питанні, хоча подекуди припускають помилки; логічно і послідовно відтворюють текст у ході докладного переказу, користуючись при цьому планом і ключовими словами, стисло переказують зміст, застосовуючи способи компресії, знаходять інформацію за вказаною темою під час вибіркового переказу, доповнюють, змінюють текст за завданнями вчителя (творчий переказ), водночас припускають негрубі помилки у виборі ключових слів, складанні плану під час докладного переказу, знаходженні основної інформації у стислому та вибіркового переказах. Учні цього рівня вміють оцінювати й визначати недоліки у своїх текстах і текстах однолітків, редагують висловлювання. У письмових творах наявні 3-4 граматичні помилки.

Задовільний рівень спостерігається в учнів, які не завжди вдало застосовують мовні засоби в тексті, не розуміють значення слів, у словосполученнях і реченнях спостерігаються недоліки в граматичному оформленні, виборі вдалого слова; наявні помилки в процесі роботи з текстом; розпізнають типи і стилі мовлення, але утруднюються із визначенням теми, основної думки, спостерігаються недоліки у структурі тексту; з помилками складають план і знаходять ключові слова під час докладного переказу, натомість намагаються переказати текст відповідно до оригіналу; за допомогою вчителя працюють над вибіркового, стислим, творчим переказом, а також творенням текстів і жанрів різних типів мовлення; у діалогічному тексті (суперечка) майже не досягають цілей спілкування; оцінно-рефлексивні дії здійснюють частково, за підказками вчителя редагують текст. У письмових роботах наявні 5-6 граматичних помилок.

Низький рівень виявляють учні, які під керівництвом учителя виконують вправи; припускаються помилок у вживанні мовних засобів; зазнають труднощів у побудові діалогічних і монологічних текстів і жанрів різних типів мовлення, тобто не дотримуються теми, основної думки тексту, змістово-композиційних та лінгвостилістичних особливостей; мають незначний словниковий запас слів (подекуди не застосовують синоніми, антоніми, ознаки, порівняння тощо); намагаються докладно переказати текст, користуючись планом і ключовими словами, але зустрічаються недоліки у їх складанні та

знаходженні; за допомогою вчителя створюють стислий текст, знаходять інформацію з різних частин тексту й оформлюють її у зв'язне висловлювання у ході вибіркового переказу; з помилками виконують творчі завдання. Крім того, не здійснюють рефлексію над мовленням, неадекватно оцінюють свою текстотворчу діяльність та інших, за допомогою вчителя редагують текст, припускають 7-9 граматичних помилок.

До всіх показників за кожним критерієм розроблено діагностувальні завдання, що передбачали: розуміння значення слів (пряме, переносне), вживання синонімів, антонімів і багатозначних слів для точного висловлювання думки, правильне граматичне оформлення слів, словосполучень і речень у мовленні («Розуміння семантики слів», «Добери потрібне слово», «Я дружу з граматиною»); обізнаність школярів із текстом та його елементами (тема, основна думка, заголовок, структура), особливостями поєднання речень, типами і стилями («Текст чи речення?», «Що я знаю про текст?», «Таємничий зв'язок речень у тексті», «Розповідь, опис чи міркування?», «Я знаю стилі текстів»), продукування зв'язних висловлювань у процесі переказу («Чи вмю я розповідати?», «Стисло розкажу про все», «У пошуках інформації у тексті», «Я вмю переказувати творчо»), складання текстів і мовленнєвих жанрів різних типів мовлення («Цікава розповідь за початком тексту чи малюнком», «Я описую предмет», «Я люблю міркувати», «Мовленнєві жанри»), аналіз й оцінка результатів власної текстотворчої діяльності та інших («Я перевіряю себе», «Взаємоперевірка понад усе»).

За результатами констатувального етапу експерименту визначено наявні рівні сформованості текстотворчих умінь молодших школярів. На високому рівні перебувало 12,3% школярів контрольної групи (надалі КГ) і 10,8% – експериментальної групи (надалі ЕГ), на достатньому рівні 37,2% – КГ і 31,1% – ЕГ, на задовільному рівні – 37,6% – КГ та 42,1% – ЕГ, на низькому рівні – 12,9% – КГ і 16,3% – ЕГ.

Кількісні дані констатувального етапу експерименту підтвердили необхідність розроблення й упровадження експериментальної методики формування текстотворчих умінь молодших школярів на завершальному етапі початкової мовної освіти за принципом наступності.

У четвертому розділі – **«Експериментальна методика реалізації принципу наступності у формуванні текстотворчих умінь молодших школярів на завершальному етапі початкової мовної освіти»** – розроблено лінгводидактичну модель формування текстотворчих умінь молодших школярів та експериментальну методику навчання, прописано формувальний і прикінцевий етапи експерименту (зміст, перебіг і результати експериментальної роботи), доведено ефективність пропонованої методики.

Формувальному етапу експерименту передував пропедевтичний етап, що

був спрямований на підготовчу роботу з учителями, задіяних у подальшій експериментальній роботі. Така співпраця передбачала організацію методичних заходів: засідання методичних об'єднань, проведення семінарів, круглих столів, показових уроків, майстер-класів; відвідування й аналіз уроків української мови в експериментальній і контрольній групах; консультування тощо. На означених заходах учасниками було прослухано й обговорено низку доповідей, зокрема: «Текстотворення як проблема педагогіки та суміжних галузей наукових знань», «Принцип наступності в процесі проектування методичної системи формування текстотворчих умінь молодших школярів», «Формування вмінь переказувати різними способами в умовах реалізації принципу наступності», «Створюємо мовленнєві жанри на основі листа-привітання у процесі реалізації принципу наступності», «Робота над текстом описом як типом мовлення на завершальному етапі початкової мовної освіти» тощо. Проведено показові уроки з розвитку текстотворчих умінь. Наприклад, урок на тему «Казковий вернісаж» був спрямований на формування пропедевтичних умінь створювати текст міркування, тобто усно розмірковувати над проблемою, пояснювати, доводити свою думку, добирати докази. Мета уроку «Сперечатися або сваритися?» полягала в розвитку вмінь учнів вирізняти суперечку від сварки, визначати тему (проблему) суперечки, добирати докази на захист своєї думки, дотримуватися правил поведінки. Засобами мультимедійної презентації проведено урок на тему «Вітаю: кого? з чим? як?», на якому ознайомили молодших школярів із вітанням як одного із видів епістолярних текстів, із різними формулами вітання, навчали добирати побажання і створювати текст вітання.

Крім того, вчителів було ознайомлено з експериментальною програмою формування текстотворчих умінь молодших школярів, зміст якої узгоджено з концепцією Нової української школи, новим Державним стандартом початкової освіти. Матеріал з навчання текстотворення розміщено в межах таких змістових ліній, як «Взаємодіємо усно», «Взаємодіємо письмово», «Досліджуємо мовні явища», «Досліджуємо медіа». Експериментальна програма доповнювала чинні програми обов'язковими й очікуваними результатами з позиції текстотворення, тобто вміннями, що формуються під час переказу та складання текстів і мовленнєвих жанрів різних типів мовлення. За програмою навчання текстотворення здійснювалося з урахуванням різноманітних мовних рівнів, тобто в певній системі. Відповідно означеному, у програмі акцентувалося на поглибленому вивченні мовних і мовленнєвих явищ (слово, словосполучення, речення, текст, розповідь, опис та міркування як типи мовлення), формуванні вмінь докладно, вибірково, стисло і творчо переказувати, створювати текст порівняльного, художнього й наукового опису, міркування-доказ, міркування-пояснення, міркування-розмірковування, мовленнєві жанри

різних типів мовлення, а також здійснювати оцінно-рефлексивний аналіз своєї та інших учнів текстотворчої діяльності.

Для ефективного формування текстотворчих умінь на методичних об'єднаннях суголосно з учителями початкових класів було уточнено й удосконалено мету та структуру аспектних уроків й уроків розвитку комунікативних умінь. У змісті аспектних уроків виокремлено уроки опрацювання мовних засобів та уроки ознайомлення з особливостями розповіді, опису, міркування як типами мовлення. До структури уроків розвитку комунікативних умінь увійшли уроки усного й письмового переказу; уроки створення текстів і мовленнєвих жанрів різних типів мовлення; уроки контролю текстотворчих досягнень учнів. Проведено низку уроків на основі інтеграції і застосування нових технологій, зокрема кубика Блума, фішбоу, кольорові цеглинка (Lego).

Формування текстотворчих умінь молодших школярів відбувалося в процесі реалізації педагогічних умов: урахування принципу наступності в процесі текстотворчої діяльності молодших школярів; залучення молодших школярів до активної текстотворчої діяльності на уроках української мови.

На формувальному етапі розроблено лінгводидактичну модель формування текстотворчих умінь у школярів, які навчаються на завершальному етапі початкової мовної освіти (дис. рис.).

Експериментальне навчання школярів здійснювалося за трьома етапами (мовноспрямований, продуктивно-діяльнісний, оцінно-рефлексивний). На кожному етапі реалізовано підходи, педагогічні умови, принципи, методи та форми роботи.

Мета *мовноспрямованого етапу* полягала в активізації мовних знань учнів, закріпленні опорних знань про текст, типи і стилі мовлення, поглибленні знань учнів про розповідь, опис і міркування як типи мовлення, уточнення їхніх знань щодо різних видів переказів та ознайомлення з поняттям «мовленнєві жанри».

Реалізацію поставленої мети здійснено на аспектних уроках під час вивчення мовних тем. Школярі практикувались у правильному граматичному оформленні мовних засобів (слово, словосполучення, речення) та застосуванні їх у мовленні, працювали з текстом та його елементами, типами і стилями мовлення, навчалися вирізняти один тип від іншого, формулювати в кожному типі мовлення тему, основну думку, добирати заголовок, визначати структуру, застосовувати паралельний і ланцюговий міжфразові зв'язки, засоби зв'язку, а також «бачити» ознаки предметів, добирати їх, усно розмірковувати над проблемою, тобто пояснювати, доводити свою думку, знаходити докази, ознайомилися з текстами міркування-доказ, міркування-пояснення тощо. Задля досягнення означеного застосовувалися такі аспектні уроки, як-от: «Групи слів за значенням: іменники-синоніми й антоніми», «Групи слів за значенням:

Рис. Модель формування текстотворчих умінь молодших школярів на завершальному етапі початкової мовної освіти за принципом наступності

дієслова-синоніми й антоніми», «Групи слів за значенням: прикметники-синоніми і антоніми», «Багатозначні слова», «Речення та його особливості», «Тексти різних типів мовлення», «Тип тексту: розповідь», «Тип тексту: розповідь. Ланцюговий міжфразовий зв'язок», «Тип тексту: опис», «Зв'язок речень у тексті-описі», «Помічники тексту-опису», «Тип тексту: міркування», «Знайомство з типами зв'язку речень у тексті-міркування», «Види текстів міркування: міркування-доказ, міркування-пояснення», «Стилі мовлення». Крім того, проводились уроки на формування вмій усно розмірковувати, усвідомлювати значення переказів і мовленнєвих жанрів («Казковий вернісаж», «Різнобарв'я переказів тексту», «Тексти різні нам потрібні (мовленнєві жанри)»).

Методами роботи мовноспрямованого етапу виступили: аналіз схеми і тексту, пояснення, спостереження, редагування, лінгвістичний експеримент, майстерня, мозковий штурм, мікрофон, фотографування тощо. Запропоновано систему мовно-мовленнєвих вправ «Хто швидше», «Модельєри», «Відгадай», «Добери», «Ми дослідники», «Лабораторія», «Пригадай», «Упізнай», «Продовж речення», ситуативні завдання, пошукова і творча робота, а також робота з lego та lego-system тощо. Навчання здійснювалося на основі індивідуальної та групової роботи.

Метою *продуктивно-діяльнісного етапу* було: розвиток умінь відтворювати (переказувати) текст різними способами, створювати текст-розповідь за малюнком з одним сюжетом, порівняльний, художній і науковий описи, міркування-докази, міркування-пояснення, міркування-розмірковування, а також мовленнєві жанри; ознайомлення з текстами, робота над якими буде проводитися в наступних класах.

На цьому етапі школярі навчалися складати план, знаходити опорні слова та відтворювати докладно текст на їх основі, переказувати різними способами компресії, знаходити потрібну інформацію й оформлювати її у зв'язне висловлювання під час вибіркового переказу, відтворювати текст зі зміною особи, оповідача або з додаванням опису, міркування, складати текст порівняльного, художнього і наукового опису, міркування-розмірковування (есе), а також мовленнєві жанри різних типів мовлення на основі змістово-композиційних і лінгвістичних особливостей. Крім того, визначалися перспективні лінії формування текстотворчих умінь.

Для досягнення мети проводили уроки розвитку комунікативних умінь: «Докладний переказ: переказуємо за планом і ключовими словами», «Вибірковий переказ: знаходимо необхідне й оформлюємо у зв'язне висловлювання», «Стислий переказ тексту: змістовий і мовний способи компресії», «Стислий переказ тексту із застосуванням способів компресії»,

«Переказ тексту із творчими завданнями», «Розповідаю за малюнком з одним сюжетом», «Запрошую: кого? куди? як?», «Вітаю: кого? з чим? як?», «Спілкуємось електронною поштою», «SMS-повідомлення в нашому житті», «Пишемо замітку», «Порівнюємо предмети. Створюємо порівняльний текст-опис», «Складаємо твір-опис за картиною», «Складаємо твір за власними спостереженнями «Прихід весни», «Види текстів міркувань: есе», «Записка з поясненням певного факту», «Сперечатися чи сваритися?».

Для реалізації перспективних ліній формування текстотворчих умінь застосовано аспектні уроки. Школярі, працюючи з текстом мовленнєвих жанрів, що будуть поглиблено вивчатися в наступних класах (розповідь про себе, оголошення, портрет (зовнішність) людини), не тільки вдосконалювали знання й уміння мовних явищ, але й усвідомлювали значення жанрів, їх особливості, навчалися створювати їх на основі зразка. Крім того, проводились уроки, які передбачали ознайомлення з художнім і науковим описами предметів, видів текстів міркувань. Уроки організовувалися на основі інтеграції й сучасних технологій, зокрема кубика Блума та фішбоун.

Методами роботи продуктивно-діяльнісного етапу виступили: розповідь, пояснення, спостереження, аналіз, мозковий штурм, побудова асоціативного куща, творча та дослідницька робота в групах, ситуативні завдання, проблемні запитання, завдання на самостійний переказ і творення тексту тощо. Запропоновано систему репродуктивно-конструктивних вправ «Одне речення», «Вилучи зайве», «Спрости», «Угрупуй в одне слово», «Добери потрібне слово», «Коректор», «Поміркуй», «Збери пазли», «Хто більше», «Ввічливі слова» Впроваджено в освітній процес кольорові цеглинки Lego. Навчання здійснювалося на основі індивідуальної та групової роботи тощо.

Завдання *оцінно-рефлексивного етапу* полягало у формуванні вмінь оцінювати, аналізувати свою та інших текстотворчу діяльність, визначати позитивне і негативне у створюваних текстах, обґрунтовувати способи усунення недоліків. Методами на цьому етапі були оцінно-рефлексивні вправи («Доповни речення», «Постав собі запитання», «Зупинка «Рефлексійна», «Найкращий текст», «Оціни позитивне і негативне»), а також завдання на самоперевірку та редагування власного переказу чи твору за пам'яткою «Редагування переказів і творів». Формування вмінь здійснювати контроль і редагувати текст здійснювалося на уроці «Перевіряємо себе. виправляємо помилки». Для взаємоперевірки школярі обмінювалися зошитами та здійснювали перевірку не тільки, виправляючи помилки, але й пояснюючи правильність написання.

По завершенні формувального етапу експерименту було проведено контрольний зріз щодо визначення рівнів сформованості текстотворчих умінь школярів, які навчалися на завершальному етапі початкової мовної освіти (див.

табл.).

Таблиця

Динаміка рівнів сформованості текстотворчих умінь молодших школярів на завершальному етапі початкової мовної освіти за принципом наступності (за результатами констатувального та прикінцевого зрізів у %)

Зріз	Високий		Достатній		Задовільний		Низький	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Констатувальний	12,3	10,5	37,2	31,1	37,6	42,1	12,9	16,3
Прикінцевий	12,6	19,8	33,4	42,9	40,7	30,0	13,3	7,3

Як видно з таблиці, за результатами навчання у школярів ЕГ відбулися значні позитивні зміни щодо рівнів сформованості текстотворчих умінь. Так, високого рівня досягли 19,8% учнів (було 10,5%), достатній рівень засвідчили 42,9% школярів (було 31,1%), водночас зменшилася кількість тих, хто перебував на задовільному 30,0% (було 42,1%) і низькому рівнях 7,3% (було 16,3%). Відбулися певні зміни і в рівнях сформованості текстотворчих умінь у школярів КГ, проте вони виявилися не такими відчутними. Високий рівень виявили 12,6 % учнів (було 12,3%), достатній – 33,4% (було 37,2%), задовільний – 40,7% (було 37,6%), низький – 13,3% (було 12,9%). Отже, у КГ високий рівень збільшився на 0,3%, достатній рівень зменшився на 3,8%, значна кількість дітей залишилася на задовільному і низькому рівнях.

Для статистичної перевірки достовірності отриманих результатів було використано критерій перевірки непараметричних гіпотез Пірсона і критерій Стюдента. Так, на підставі критерію перевірки непараметричних гіпотез Пірсона виявлено зв'язок між методикою та рівнями сформованості текстотворчих умінь. Це засвідчили отримані результати χ^2 (19,9294), які більші за критичне значення 7,815 за таблицею Пірсона.

За критерієм Стюдента встановлено істотні відмінності в рівнях сформованості текстотворчих умінь між ЕГ і КГ. Під час підрахунків з'ясовано, що $T_c = 2,051545$. Значення критерію $T_{кр}$ відповідно до табличного значення при $\alpha = 0,05$ дорівнює 1,987. Отже, $T_c > T_{кр}$, тому нульову гіпотезу щодо незначних відмінностей між рівнями сформованості текстотворчих умінь відхилено з ризиком $\alpha = 0,05$. З надійністю 0,95 між експериментальною та контрольною групами є значні відмінності в рівнях сформованості текстотворчих умінь.

Математична обробка кількісних даних дала змогу дійти статистично обґрунтованого висновку щодо існування зв'язку між експериментальною методикою та рівнями сформованості текстотворчих умінь. Це переконує на доцільність впровадження і перспективність зазначеної експериментальної

методики з упровадженням запропонованих педагогічних умов.

ВИСНОВКИ

У дисертації подано теоретико-методологічне обґрунтування і нове вирішення наукової проблеми навчання текстотворення в початковій школі, розроблено лінгводидактичну модель та експериментальну методику формування текстотворчих умінь молодших школярів на завершальному етапі початкової мовної освіти за принципом наступності.

1. Науково обґрунтовано методологічні та теоретичні засади навчання текстотворення школярів, які навчаються на завершальну етапі початкової мовної освіти: діяльнісний, комунікативний, текстоцентричний. Встановлено, що діяльнісний підхід сприяв розвитку текстотворчих умінь у процесі активної мовленнєвої діяльності на основі засвоєних знань. Комунікативний підхід дозволяв ознайомити учнів із кожним мовним явищем (лексичне, морфологічне, синтаксичне, мовленнєве) та застосовувати його в текстотворчій діяльності, організувати творення текстів. Текстоцентричний підхід забезпечив формування текстотворчих умінь на текстовій основі.

2. Визначено текстову діяльність як систему цілеспрямованих дій, орієнтованих на сприймання, розуміння, відтворення, створення й удосконалення текстів. Текстотворчу діяльність розглянуто як процес, що спрямований на творення первинних і вторинних текстів, у яких змістово-композиційні елементи пов'язані в єдину цілісність з урахуванням загального комунікативного задуму. Потлумачено текстотворчі вміння як здатність учня свідомо виконувати практичні дії, що передбачають сприймання, усвідомлення та відтворення змісту тексту, а також побудову власних висловлювань на основі засвоєних знань. Уточнено поняття «текст» як комплексне мовно-мовленнєво-комунікативне явище: а) мовне утворення будь-якого обсягу, що складається з лінійно розташованої сукупності речень, об'єднаних у тематичну і структурну цілісність; б) витвір усного або писемного мовлення, якому властиві єдність теми і задуму, завершеність, внутрішня структурно-синтаксична композиція та віднесеність до того чи того стилю; в) процес і продукт спілкування. Переказ схарактеризовано як складний мовленнєвий процес, який заснований на сприйнятті вихідного тексту, його смисловій переробці та відтворенні. Мовленнєвий жанр проаналізовано як усталену форму висловлення, що характеризується певним змістом, стилем, мовними засобами і композиційною побудовою тощо.

3. Розкрито сутність феномена «формування текстотворчих умінь на завершальному етапі початкової мовної освіти» як здатність учня свідомо виконувати практичні дії на основі засвоєних знань щодо переказу тексту та створення власних висловлювань, а також орієнтації на пропедевтичний

матеріал, який буде поглиблено вивчатися в майбутньому, на завершальному етапі початкової мовної освіти, передбачає систематизацію, закріплення та розширення текстотворчої діяльності.

4. Визначено принцип наступності як провідний, що вимагає нерозривного взаємозв'язку тем, розділів, етапів навчання на основі повторення, розширення та вдосконалення знань, умінь і навичок, що здобувалися на попередніх етапах навчання.

З'ясовано сутність принципу наступності у формуванні текстотворчих умінь молодших учнів на завершальному етапі початкової мовної освіти як загальнодидактичного принципу, що дозволяє розвивати вміння створювати тексти на основі цілеспрямованого систематичного навчання з поступовим розширенням та ускладненням вже наявного мовного матеріалу з урахуванням набутих знань, умінь і навичок учнів на попередніх етапах, та тих пропедевтичних знань і вмінь, які будуть формуватися в майбутньому.

5. Виокремлено критерії і показники сформованості текстотворчих умінь молодших школярів на завершальному етапі початкової мовної освіти: мовний (обізнаність учнів з мовними засобами та використання їх у мовленні; обізнаність учнів із текстом та його елементами; обізнаність учнів із типами та стилями мовлення); комунікативний (наявність умінь продукувати зв'язні висловлювання у процесі переказу; наявність умінь складати тексти та мовленнєві жанри різних типів мовлення); рефлексивний (наявність умінь здійснювати самоаналіз та оцінку результатів власної текстотворчої діяльності; наявність умінь здійснювати аналіз і оцінку результатів текстотворчої діяльності інших учнів). Виявлено і схарактеризовано чотири рівні сформованості текстотворчих умінь молодших школярів на завершальному етапі початкової мовної освіти (високий, достатній, задовільний і низький).

6. Визначено й обґрунтовано педагогічні умови формування текстотворчих умінь молодших школярів на завершальному етапі початкової мовної освіти: урахування принципу наступності в процесі текстотворчої діяльності молодших школярів; залучення молодших школярів до активної текстотворчої діяльності на уроках української мови.

7. Розроблено й апробовано модель із відповідними етапи та експериментальну методику формування текстотворчих умінь молодших школярів на завершальному етапі початкової мовної освіти в процесі реалізації принципу наступності, що ґрунтується на взаємодії діяльнісного, комунікативного та текстоцентричного підходів, реалізації педагогічних умов, загальнодидактичних і лінгводидактичних принципів, цілеспрямованому використанні традиційних та інноваційних методів і засобів навчання.

Однією з методичних ідей експериментальної методики було формування вмінь докладно, вибірково, стисло й творчо переказувати та створювати текст

порівняльного, художнього і наукового опису, міркування-доказ, міркування-пояснення, міркування-розмірковування, розповідь за малюнком з одним сюжетом, мовленнєві жанри різних типів мовлення, що існують не тільки в художній літературі (опис пейзажу за репродукцією картини або за власними спостереженнями), але й у реальній мовленнєвій практиці (замітка, лист-привітання, лист-запрошення, електронний лист, SMS-повідомлення, записка з поясненням певного факту, есе, суперечка) на основі реалізації принципу наступності. Відповідно означеному, в експериментальній програмі виокремлено перелік обов'язкових та очікуваних результатів, тобто вмій, розвиток яких визначає основне завдання роботи над текстотворенням на завершальному етапі початкової мовної освіти.

На мовноспрямованому етапі експериментального навчання було передбачено накопичення й закріплення опорних понять про текст та його елементи, типи мовлення, активізацію мовних знань учнів тощо. Впродовж продуктивно-діяльнісного етапу акцентовано на формуванні текстотворчих умінь (докладно, стисло, вибірково та творчо переказувати, створювати власні тексти й мовленнєві жанри) та опрацюванні пропедевтичних умінь, що будуть розвиватися в майбутньому. Оцінно-рефлексивний етап націлено на аналіз, оцінювання, перевірку та взаємоперевірку текстотворчої діяльності.

У ході експерименту доведено продуктивність аспектних уроків та уроків розвитку комунікативних умінь. У змісті аспектних уроків виокремлено уроки опрацювання мовних засобів, уроки ознайомлення з особливостями розповіді, опису, міркування як типами мовлення та уроки ознайомлення з різними видами переказу та мовленнєвими жанрами. До структури уроків розвитку комунікативних умінь увійшли уроки усного і письмового переказу, уроки створення текстів і мовленнєвих жанрів різних типів мовлення, уроки контролю текстотворчих досягнень учнів. Проведено низку уроків на основі інтеграції та кубика Блума.

За результатами прикінцевого зрізу виявлено позитивну динаміку рівнів сформованості текстотворчих умінь молодших школярів в ЕГ: високий і достатній рівні сформованості текстотворчих умінь на прикінцевому зрізі мали 19,8% і 42,9% учнів (на констатувальному – 10,5%, 31,1%), тоді як у КГ – 12,6% і 33,4% (на констатувальному – 12,3%, 37,2%); відповідно задовільний і низький рівні виявили 30,0% і 7,3% учнів ЕГ (на констатувальному – 42,1%, 16,3%) і 40,7% і 13,3% респондентів КГ (на констатувальному – 37,6%, 12,9%). Отже, після експериментального навчання в ЕГ показники високого рівня збільшилися на 9,3%; достатнього рівня – на 11,8%; задовільного та низького рівня зменшилися на 12,1% та 9%.

Значущість пропонованої експериментальної методики доведено методами математичної статистики непараметричних гіпотез Пірсона та

Стюдента. Математична обробка кількісних даних дала змогу зробити статистично обґрунтований висновок про існування зв'язку між методикою та рівнями сформованості текстотворчих умінь та статистичних відмінностей між контрольною й експериментальною вибірками. Це дозволило стверджувати, що завдання дослідження виконані, мета досягнута.

Дослідження сприяло виявленню нових перспективних проблем сучасної лінгводидактики, що заслуговують спеціального вивчення. До них належать: формування текстотворчих умінь на засадах навчання риторики; вдосконалення вмінь школярів створювати тексти різних жанрів за оновленою програмою Нової української школи; навчання дітей текстотворенню на окремих рівнях мовної освіти (граматичному, лексичному, морфологічному, синтаксичному).

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ З ТЕМИ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія і навчально-методичний посібник

1. Компаній О. В. Наступність у формуванні текстотворчих умінь молодших школярів на завершальному етапі початкової мовної освіти : монографія. Херсон : Вид-во ФОП Вишемирський В. С., 2018. 476 с.
2. Компаній О. В. Розвиток текстотвірних умінь молодших школярів на завершальному етапі початкової мовної освіти : навчально-методичний посібник. Херсон : Вид-во ФОП Вишемирський В. С., 2017. 132 с.

Публікації в наукових фахових виданнях України

3. Компаній О. В. Лінгвометодична робота з текстом в початковій школі. *Педагогічні науки* : зб. наук. праць. Херсон : ХДУ, 2015. Вип. LXVII. С. 86–89.
4. Компаній О. В. Навчання переказу тексту в 1 класі на уроках української мови. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету ім. П. Тичини*. Умань : ФОП Жовтий О. О., 2015. С. 192–198.
5. Компаній О. В. Погляди В. Сухомлинського на розвиток зв'язного мовлення як важливу складову пізнавальних потреб учнів молодших школярів на уроках мови та читання. *Педагогічний Альманах* : зб. наук. праць. Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2015. Вип. 26. С. 168–171.
6. Компаній О. Мовленнєвий жанр: лінгвостилістичний аспект. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету ім. П. Тичини*. Умань : ФОП Жовтий О. О., 2016. Вип. 2. С. 157–164.
7. Компаній О. В. Формування вмінь переказувати тексти учнів 2 і 3 класів на уроках української мови. *Педагогічний альманах* : зб. наук. пр. Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти»,

2016. Вип. 29. С. 58–62.
8. Компаній О. В. Ефективні принципи навчання текстотворенню молодших школярів на уроках української мови. *Педагогічні науки* : зб. наук. пр. Херсон : ХДУ, 2015. Вип. 68. С. 85–89.
 9. Компаній О. В. Наступність у формуванні текстотворчих умінь молодших школярів в умовах мовної освіти. *Педагогічна освіта: теорія і практика* : зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. І. Огієнка; Інститут педагогіка НАПН України, 2016. Вип. 20 (1-2016). Ч. 2. С. 311–313.
 10. Компаній О. В. Організація навчання створювати тексти різних жанрів розповідного характеру на завершальному етапі мовної початкової освіти з позиції наступності. *Педагогічні науки* : зб. наук. пр. Херсон : ХДУ, 2016. Вип. LXIX. Т. 1. С. 140–144.
 11. Компаній О. В. Породження тексту у засвоєнні молодшими школярами текстотворчої діяльності в аспекті методичної і психологолінгвістичної науки. *Вісник ЧНПУ імені Т. Г. Шевченка. Серія : Педагогічні науки*. Чернігів, 2016. Вип. 133. С. 89–92.
 12. Компаній О. В. Психологічні і педагогічні підходи до визначення сутності поняття «наступність». *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми : Вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2016. № 4 (58). С. 120–127.
 13. Компаній О. В. Робота над твором за картиною в початковій школі на основі принципу наступності. *Імідж сучасного педагога*. 2016. № 6 (165). С. 66–68.
 14. Компаній О. В. Розвиток умінь переказу з позиції наступності на завершальному етапі мовної початкової освіти. *Вісник Львівського університету. Серія педагогічна*. Львів : Львівський національний університет ім. І. Франка, 2016. № 31. С. 242–248.
 15. Компаній О. В. Текстотворення молодших школярів як проблема педагогіки і суміжних галузей наукових знань. *Педагогіка вищої та середньої школи* : зб. наук. пр. Кривий ріг : ДВНЗ «Криворізький національний університет», 2016. Вип. 47. С. 236–240.
 16. Компаній О. В. Уроки організації розвитку текстотворення молодших школярів. *Наукові праці. Педагогіка: науково-методичний журнал*. Миколаїв : Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2016. Вип. 258. Т. 270. С. 128–131.
 17. Компаній О. В. Формування вмінь створювати тексти-жанри описового характеру на завершальному етапі мовної початкової освіти з позиції принципу наступності. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія : Педагогічні*

- науки. Луцьк, 2016. Том. 1. С. 74–79.
18. Компаній О. Навчання молодших школярів писати листи на завершальному етапі початкової мовної освіти в умовах принципу наступності. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. І. Огієнка; Інститут педагогіки НАПН України, 2017. Вип. 22 (1-2017). Ч. 2. С. 246–251.
 19. Компаній О. Робота над текстом-міркуванням на завершальному етапі початкової мовної освіти. *Науковий вісник Миколаївського національного педагогічного університету ім. В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. Вип. 4 (59), 2017. С. 250–253.
 20. Компаній О. В. Створення порівняльного тексту-опису молодшими школярами на завершальному етапі мовної початкової освіти. *Педагогічний альманах : зб. наук. пр.* Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2017. Вип. 36. С. 64–70.
 21. Компаній О. В. Лінгвометодичні особливості елементів тексту в процесі формування текстотворчих умінь. *Педагогічні науки : зб. наук. пр.* Херсон : ХДУ, 2017. Вип. 79. Том 3. С. 52–56.
 22. Компаній О. Критерії, показники та рівні сформованості текстотворчих умінь молодших школярів на завершальному етапі початкової мовної освіти. *Науковий вісник Миколаївського національного педагогічного університету ім. В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*, 2018. Вип. 1(60). С. 117–121.
 23. Компаній О. В., Бондар Т. М., Пашковська Г. А. Робота з деформованим текстом на уроках української мови в початковій школі в контексті нової української школи. *Імідж сучасного педагога*. 2018. № 3 (180). С. 89–92.
- Публікації у наукових періодичних видання інших держав**
24. Kompanii Olena Basics of the theory of speech genres. *Intellectual Archive*. Toronto : Shiny Word. Corp. (Canada). 2017. Vol. 6. (March/April). No 3. PP. 29–37.
 25. Kompanii Olena. Text-creation possibilities of the word in the process of forming skills to create texts by primary school students. *Intellectual Archive*. Toronto: Shiny Word. Corp. (Canada). 2017. Vol. 6. No. 4 (July/August). PP. 75–84.
 26. Kompanii Olena Teaching primary school pupils to create a verbal genre dispute. *Modern Science – Moderní věda*. Praha. Česká republika, Nemoros. 2017. № 2. PP. 87–91.
 27. Компаній Е. В. Обучение созданию эссе в начальной школе. *Веснік Адукацыі*. 2017. № 11. С. 54–57.
- Опубліковані праці апробаційного характеру**
28. Компаній О. В. Ефективні засоби навчання текстотворенню молодших

- школярів на уроках української мови. *Сучасні тенденції і пріоритети компетентнісного підходу в підготовці майбутніх фахівців дошкільної та початкової освіти* : матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (Житомир, 23–24 березня 2017 р.). Житомир : «Полісся», 2016. Ч. II. С. 89–91.
29. Компаній О. В. Навчання молодших школярів видам міжфразових зв'язків в процесі формування текстотворчих умінь на завершальному етапі початкової мовної освіти. *Теоретико-методологічні основи розвитку освіти та управління навчальними закладами* : матеріали II всеукраїнської (з міжнародною участю) науково-методичної конференції, (Херсон, 18 листопада 2016 р.). Херсон, 2016. Ч. I. С. 192–196.
30. Компаній О. В. Навчання творчому переказу молодших школярів на завершальному етапі мовної освіти з позиції принципу наступності. *Актуальні проблеми педагогічної освіти: європейський і національний вимір* : матеріали I міжнародної науково-практичної конференції (Луцьк, 3–5 червня 2016 р.). Луцьк : ФОП Покора І. О., 2016. Т. 1. С. 184–189.
31. Компаній О. В. Сутність зв'язного мовлення на уроках мови в початковій школі : матеріали IV всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції «Науково-дослідна робота молодих учених : стан, проблеми, перспективи» (Херсон, 20–25 червня 2015 р.). URL : <http://www.srw.kspu.edu/?p=1043>.
32. Компаній О. В. Функціонально-сміслові типи мовлення: лінгвометодичний аспект. *Професійна освіта в умовах інтеграційних процесів: теорія і практика* : матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (Житомир, 22–23 березня 2017 р.). Житомир : ФО-П «Н. М. Левковець», 2017. Ч. 1. С. 68–73.
33. Компаній О. В. Розвиток мовлення дітей у педагогічній спадщині Я. Коменського : матеріали II всеукраїнських педагогічних читань «Як Амос Коменський – великий педагог минулого» (Херсон, 24 березня 2017 р.). Херсон : КВНЗ «Академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради. С. 133–136.
34. Компаній О. В. Формування вмінь писати замітку учнів початкових класів на завершальному етапі мовної початкової освіти. *Глобальні виклики педагогічної освіти в університетському просторі* : матеріали III міжнародного конгресу (Одеса, 18–21 травня 2017 р.). Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017. С. 168–170.
35. Компаній Е. В. Исторический аспект формирования связной речи в обучении украинскому языку младших школьников. *Содружество наук* :

- материалы XI международной научно-практической конференции молодых исследователей (Барановичи, 21–22 мая 2015 р.). Барановичи, 2015. Ч. 3. С. 105–108.
36. Компаний Е. В. Философское понимание преемственности. Zbiór artykułów naukowych. Konferencji Międzynarodowej Naukowo-Praktycznej «Pedagogika. Współczesne tendencje w nauce i edukacji». Warszawa : Wydawca: Sp. z o.o «Diamond trading tour», 2016. PP. 59–62 str.
37. Компаний О. В. Реалізація основних ознак тексту в процесі формування текстотворчих умінь молодших школярів : матеріали Medzinárodná vedecko-praktická konferencia «Inovatívny výskum v oblasti vzdelávania a sociálnej práce» (Sládkovičovo, 10–11 marca 2017). Sládkovičovo, Slovak Republic. PP. 60–63.

***Праці, що додатково відображають
наукові результати дисертації***

38. Компаний О. В., Жакоміна Н. М. Работа с текстом на уроках української мови в початковій школі: методичні рекомендації: теорія, розробки. Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2015. 51 с.
39. Компаний О. В. Реалізація наступності в навчанні докладного переказу молодших школярів на завершальному етапі мовної початкової освіти. *Vzdelávanie a spoločnosť : medzinárodný nekonferenčný zborník*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, 2016. PP. 57–62. URL : <http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Bernatova8>.
40. Компаний О. В. Формування вмінь створювати жанри інструкуючого характеру на завершальному етапі початкової мовної освіти в умовах принципу наступності. *Virtus : Scientific Journal*; Editor-in-Chief M.A.Zhuba. November, issue 9. 2016. С. 83–85.
41. Компаний Е. В. Лингводидактические основы обучения текстообразованию в начальной школе : monograph 6. *Information and technologies in the development of socio-economic systems*. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Technicznej w Katowicach, 2016. 87–96 str.

АНОТАЦІЯ

Компаний О. В. Реалізація принципу наступності у формуванні текстотворчих умінь молодших школярів на завершальному етапі початкової мовної освіти. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова). – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». – Одеса, 2021.

У дисертації досліджено та обґрунтовано методологічні концепти, лінгвістичні і психологічні засади формування текстотворчих умінь молодших

школярів на завершальному етапі початкової мовної освіти в процесі реалізації принципу наступності. Уточнено поняття «текстова діяльність», «текстотворча діяльність», «текстотворчі вміння», «текст», «переказ», «мовленнєвий жанр». Розкрито сутність феномена «формування текстотворчих умінь молодших школярів на завершальному етапі початкової мовної освіти». З'ясовано значення принципу наступності у формуванні текстотворчих умінь молодших школярів на завершальному етапі початкової мовної освіти. Визначено критерії (мовний, комунікативний, рефлексивний), показники та охарактеризовано рівні сформованості текстотворчих умінь молодших школярів на завершальному етапі початкової мовної освіти за принципом наступності (високий, достатній, задовільний, низький). Виокремлено педагогічні умови реалізації наступності у формуванні текстотворчих умінь молодших школярів на завершальному етапі початкової мовної освіти.

Розроблено й перевірено модель та експериментальну методику реалізації принципу наступності у формуванні текстотворчих умінь молодших школярів на завершальному етапі початкової мовної освіти. Методикою передбачено роботу над докладним, вибіркоvim, стислим і творчим переказом та творенням розповіді за малюнком з одним сюжетом, тексту порівняльного, художнього і наукового опису, міркування-доказу, міркування-пояснення, міркування-розмірковування, мовленнєвих жанрів різних типів мовлення, що існують не тільки в художній літературі (описання пейзажу за репродукцією картини або за власними спостереженнями), але й у реальній мовленнєвій практиці (замітка, лист-привітання, лист-запрошення, електронний лист, SMS-повідомлення, записка з поясненням певного факту, есе, суперечка). Сконцентровано увагу на поглибленому вивченні мовних і мовленнєвих явищ (слово, словосполучення, речення, текст, розповідь, опис та міркування як тип мовлення). Визначено та обґрунтовано етапи формування текстотворчих умінь (мовноспрямований, продуктивно-діяльнісний, оцінно-рефлексивний). Уточнено зміст аспектних уроків та уроків розвитку комунікативних умінь. Упроваджено у навчальний процес нові технології, зокрема інтеграцію, кубик Блума, фішбоун, кольорові цеглинки (Lego).

Ключові слова: початкова мовна освіта, текстотворча діяльність, текстотворчі вміння, принцип наступності, текст, переказ, мовленнєві жанри, завершальний етап початкової мовної освіти, молодші школярі.

АННОТАЦІЯ

Компаний Е. В. Реализация принципа преемственности в формировании текстообразующих умений младших школьников на завершающем этапе начального языкового образования. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика обучения (украинский язык). – Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского». – Одесса, 2021.

В диссертации впервые научно обоснованы методологические и теоретические основы обучения текстообразования школьников, обучающихся на завершающем этапе начального языкового образования.

Уточнены ключевые понятия темы диссертационной работы: текстовая деятельность, текстообразующая деятельность, текстообразующие умения, текст, пересказ, речевой жанр и т. д. Раскрыта сущность феномена «формирование текстообразующих умений на завершающем этапе начального языкового образования».

Принцип преемственности в формировании текстообразующих умений младших школьников на завершающем этапе начального языкового образования рассмотрен как общедидактический принцип, который позволяет развивать умения создавать текст на основе целенаправленного систематического обучения с постепенным расширением и усложнением изученного языкового материала с учетом приобретенных знаний, умений и навыков учащихся на предыдущих этапах, и тех пропедевтических знаний и умений, которые будут формироваться в будущем.

Определены критерии и их показатели (языковой, коммуникативный, рефлексивный), дана характеристика уровням сформированности текстообразующих умений учащихся, обучающихся на завершающем этапе начального языкового образования (высокий, достаточный, удовлетворительный и низкий).

Выявлены и обоснованы педагогические условия формирования текстообразующих умений младших школьников на завершающем этапе начального языкового образования: учет принципа преемственности в процессе текстообразующей деятельности младших школьников; привлечение младших школьников к активной текстообразующей деятельности на уроках украинского языка.

Разработаны и апробированы модель и экспериментальная методика формирования текстообразующих умений младших школьников на завершающем этапе начального языкового образования в процессе реализации принципа преемственности. Работа над текстообразованием реализована на основе деятельностного, коммуникативного и текстоцентрического подходов, педагогических условий, общедидактических и лингводидактических принципов, традиционных и инновационных методов, средств обучения.

Одной из методических идей экспериментальной методики было формирование умений подробно, выборочно, сжато и творчески пересказывать,

создавать текст сравнительного, художественного и научного описания, рассуждение-доказательство, рассуждение-объяснение, рассуждение-размышление, рассказ по рисунку с одним сюжетом, речевые жанры разных типов речи, которые существуют не только в художественной литературе (описание пейзажа по картине или по собственным наблюдениям), но и в реальной речевой практике (заметка, письмо-поздравление, письмо-приглашение, электронное письмо, SMS-сообщение, записка с объяснением определенного факта, эссе, спор).

Разработана поэтапная методика формирования текстообразующих умений в процессе реализации принципа преемственности. Этап языковой направленности предусматривал накопление и закрепление опорных понятий о тексте и его элементах, типах речи, актуализацию языковых знаний учащихся. Продуктивно-деятельностный этап был направлен на формирование текстообразующих умений (подробно, сжато, выборочно и творчески пересказывать, а также создавать собственные тексты и речевые жанры). Оценочно-рефлексивный этап предполагал анализ, оценивание и проверку собственной текстообразующей деятельности и других.

Разработанную экспериментальную методику реализовано на аспектных уроках и уроках развития коммуникативных умений. В структуре аспектных уроков выделено уроки усвоения языковых средств, уроки ознакомления с особенностями повествования, описания, рассуждения как типами речи и уроки ознакомления с различными видами пересказа и речевыми жанрами. Уроки развития коммуникативных умений делились на уроки устного и письменного пересказа, уроки создания текстов и речевых жанров разных типов речи, уроки контроля текстообразующих достижений учащихся. Уроки проведены на основе интеграции и технологии кубика Блума, фишбоун.

Методика формирования текстообразующих умений у школьников, которые учатся на завершающем этапе начального языкового образования, прошла успешную экспериментальную апробацию. Результаты педагогического эксперимента подтвердили ее эффективность.

Значимость экспериментальной методики доказана методами математической статистики непараметрических гипотез Пирсона и Стьюдента. Математическая обработка количественных данных позволила сделать статистически обоснованный вывод о существовании связи между методикой и уровнями сформированности текстообразующих умений, а так же установить различие в уровнях сформированности текстотворческих умений между ЭГ и КГ.

Ключевые слова: начальное языковое образование, текстообразующая деятельность, текстообразующие умения, принцип преемственности, текст, пересказ, речевые жанры, завершающий этап начального языкового образования, младшие школьники.

ANNOTATION

Kompanii O. V. Realization of the principle of continuity in forming text formation skills of primary school pupils at the final stage of elementary linguistic education. – Manuscript.

Thesis for the Doctorate degree in Pedagogy, specialty: 13.00.02 – theory and methods of education (the Ukrainian language). State University «K. D. Ushynskiy South Ukrainian National Pedagogical University». – Odesa, 2021.

Methodological concepts, linguistic and psychological foundations of forming text formation skills of primary school pupils at the final stage of elementary linguistic education on the principle of continuity, are studied analysed and substantiated in the thesis. The concepts of «text activity», «text formation activity», «text formation skills», «text», «retelling» are clarified. The phenomenon of «forming text formation skills of primary school pupils at the final stage of elementary linguistic education» is analyzed. The meaning of the principle of continuity in forming text formation skills of primary school pupils at the final stage of elementary linguistic education is clarified. The criteria (linguistic, communicative, reflexive), indications and levels of forming text formation skills of primary school pupils are assigned (high, sufficient, satisfactory, low). Pedagogical conditions of realization of the continuity in forming text formation skills of primary school pupils at the final stage of elementary linguistic education are substantiated.

The model and experimental methodology of forming text formation skills of primary school pupils at the final stage of elementary linguistic education are created and checked. The methodics involves working on a detailed, selective, concise and creative translation, and creating a story on a pattern with a single plot, a text of comparative, artistic and scientific description, reasoning-proof, reasoning-explanation, reasoning-thinking, speech genres of different types of speech, that exist not only in the literature (description of the landscape by the reproduction of the picture or on their own observations), but also in real communicative practice (note, greeting letter, invitation letter, e-mail, SMS-message, note with the explanation of a certain fact, essay, dispute). The attention is focused on deep study of speech and speech phenomena (word, phrase, sentence, text, story, description and reasoning as a type of speech). Stages of the formation of text-making skills (language oriented, productive and operational, evaluative and reflexive) are determined and substantiated. The content of the aspect lessons and lessons of development of communicative skills is specified. They are implemented into the educational process with integration elements and according to the technology of Bloom's cube

Keywords: primary school education, text formation activity, text formation skills, principle of continuity, text, retelling, speech genres, final stage of elementary linguistic education, primary school pupils.